

Oponentský posudek na disertační práci RNDr. Jiřího Nemeškala

Denní mobilita a socioekonomické aspekty regionů a jejich vliv na funkční prostorovou organizaci společnosti

Oponent: Mgr. Ondřej Mulíček, Ph.D.

Úvod

Disertační práce Jiřího Nemeškala je předkládána ve formě souboru textů věnovaných primárně otázkám městské a metropolitní mobility, suburbanizace a metropolizace. Do jisté míry specifickým rysem práce je důraz kladený na širší diskusi metodických otázek, datových zdrojů a vizualizačních nástrojů. Zvolená forma disertační práce zcela přirozeně neumožňuje úzké zaměření výhradně na témata denní mobility tak, jak je naznačeno samotným názvem – čtyři zařazené texty tedy pokrývají o poznání větší tematický prostor. Jejich vzájemná provázanost je nicméně zřejmá, podpořená navíc zřetelnou preferencí Prahy a středočeského regionu coby oblastí výzkumného zájmu.

Úvodem oponentského posudku je rovněž nutné ocenit aktuálnost řady problémových okruhů řešených v disertační práci. Autor zcela případně poukazuje na stále důležitější roli různých forem mobility v utváření každodenního života, stejně jako i na obtíže související s datovým či metodickým podchycením nestatické prostorové organizace společnosti. Pokud, možná poněkud nadneseně, připustíme, že současná městská studia (urban studies) zažívají období intenzivní diskuse nad některými doposud ustálenými východiskami a koncepty, pak lze také potvrdit, že předložená disertační práce má ambice i předpoklady do naznačených diskusí přispět.

Struktura práce

Před samotným hodnocením naplnění cílů, použitých metod, odborné úrovně analýz a kvality interpretací je nutné se vyjádřit ke struktuře práce. Jak již bylo uvedeno, disertační práce je předkládána jako soubor textů, na jejichž tvorbě se autor podílel (výjimkou je první ze zařazených textů, u kterého je Jiří Nemeškal jediným autorem). Soubor publikací je uveden vstupními kapitolami, které mají za cíl mj. propojit a kontextualizovat jednotlivé dílčí texty. Úvodní pasáže rovněž obsahují několik výzkumných cílů, které jsou logicky formulovány nikoli jako a priori stanovené výzkumné mety, nýbrž reagují na zaměření jednotlivých dílčích textů. Celkový rozsah kapitol 1 až 3, které předcházejí vlastnímu představení publikací disertační práce, mi přijde dostatečný.

Posloupnost zařazení, resp. představení jednotlivých dílčích textů dle autora respektuje linku element-proces-systém. Toto je v obecné rovině elegantní pokus o jakési konceptuální propojení částí disertační práce, při bližším zkoumání však nevyhnutelně vyvstávají otázky po podstatě elementu (je takovým elementem popisovaná komerční zóna?) či systému (nakolik lze považovat vymezení metropolitní oblasti Prahy za analýzu systému?) v kontextu zkoumání prostorové organizace společnosti. Tematické zakotvení čtyř zařazených textů (recenzovaných článků a kapitol) přispívá k relativní soudržnosti disertační práce. Patrně k žádnému z textů nelze vznést výhradu týkající se tematického odchýlení od obecnější výzkumné linie disertační práce.

Naplnění cílů práce

Cíle práce, tak jak jsou formulovány v kapitole 1, byly naplněny. Je samozřejmě možné diskutovat již řečené, tj. nakolik byly výzkumné otázky a cíle přizpůsobeny obsahu a zaměření jednotlivých textů. Ze skladby a obsahu kapitol a článků (jde ve všech případech o recenzované texty) výrazně vyplývá inklinace autora k mapové tvorbě a vizualizaci netriviálních časoprostorových dat – toto se odráží zejména ve volbě periodika Journal of Maps jako média pro publikování dvou statí. Zřetelný je rovněž aplikační potenciál prezentovaných výzkumů, zde nejviditelnější především v případě posledního zařazeného textu. Určitou daní za toto směřování je ovšem méně propracovaná teoretická základna u některých textů. Jinými slovy, jako oponent bych za ideální konstelace uvítal článek v časopise, který poskytuje větší prostor pro diskusi teoretických aspektů výzkumu mobility či městských rytmtů. Je ovšem nutné dodat, že autor se o hlubší teoretické zarámování snaží v kapitole 2.

Teoretická východiska disertační práce, práce s literaturou

Diskuse literatury a relevantních teoretických východisek je obsažena jednak v úvodních kapitolách práce, jednak (místy omezeně) v jednotlivých textech. Jak již bylo uvedeno, kapitola Obecná východiska disertační práce je koncipována jako prostor pro ucelené představení teoretických konceptů relevantních k tématům disertační práce. Konkrétní pozornost je věnována zejména teoretickému pokrytí suburbanizace, (časoprostorové) mobility osob a problematiky časoprostorové organizace každodenních rutin. Autor se současně, a vzhledem k působišti i nepřekvapivě, hlásí k tzv. albertovské škole sídelní geografie, kdy zejména v problematice suburbánního vývoje odkazuje na sociálně-ekologické přístupy.

Pasáže věnované sociální ekologii mi v některých svých částech přijdou jako bezúčelně zařazené, respektive jejich provazba na řešená výzkumná témata by mohla být jasnější. Rovněž některé poznámky k albertovské škole budí spíše dojem povinného opakování známých tezí, nežli by nějak inovativněji ilustrovaly předkládané výzkumné texty. V debatách o nuancích suburbanizačního procesu lze naopak postrádat o něco hlubší teoretizaci polycentrického sídelního uspořádání. Patřičně zaslouženou pozornost věnuje autor teoretickým východiskům využitelným při analýzách a interpretaci časoprostorové dynamiky a mobility. Opět platí, že některé odkazy na notoricky známé mobilitní a „time-geography“ koncepty mohly být umenšeny v rozsahu, a to ve prospěch aktuálnějších teorií o městských rytmech, technologiích či osobní mobilitě. Samotná mobilita je teoreticky zarámována solidně, nicméně dílčí kapitola 2.2.3 věnovaná současnému směřování ve výzkumu mobility působí poněkud neuspořádaně, koncepty jsou předkládány a komentovány bez nějakého zjevného jednotícího schématu. Za důležitou a dobře zpracovanou považuji pasáž věnovanou diskusi tzv. big data.

Do souboru zařazené texty již prošly recenzním řízením, přesto lze alespoň rámcově zhodnotit jejich příspěvek k celkovému teoretickému backgroundu disertační práce. První z textů (kapitola v knize) relativně dobře teoretizuje procesy a prostorové formy komerční suburbanizace, konkrétněji pak fenomén edge cities. Druhý z textů, článek v odborném periodiku, je věnován denním rytmtům – zde je teoretická část spíše potlačena ve prospěch podrobné charakteristiky metodických kroků; tento fakt však patrně vyplývá ze samotného profilu časopisu. Zaměření třetího a čtvrtého textu (knižní kapitoly a článku), na spíše technické problémy vykazování reálného obyvatelstva či delimitace metropolitního regionu neposkytují rovněž prostor pro výraznější teoretickou diskusi.

Přes kritický tón zaznívající v této části posudku je zřejmé, že autor prokazuje schopnost excerpovat a patřičně využít vhodné teoretické koncepty, místy problematická je však schopnost posoudit jejich relevanci a integrovat je do výzkumného rámce.

Výzkumný postup, použité metody, způsob zpracování

Pokud by měl zmíněn patrně nejdůležitější přínos disertační práce, je jím bezpochyby inovativnost z hlediska zkoumaných a používaných metod a dat. Z práce je zřejmá vysoká erudovanost autora zejména v problematice polohových dat mobilních operátorů. Byť sám jsem ve vztahu k tomuto typu dat zatím spíše opatrným skeptikem a na rozdíl od autora je považuji spíše za jakási proxy polohová data, musím ocenit autorův vhled, schopnost diskutovat příležitosti a omezení těchto relativně nových datových zdrojů.

Druhou silnou kompetencí autora je schopnost vizualizace (časoprostorových) analýz. Autor, převážně oprávněně, nechápe mapové vyjádření jen jako dílčí podporu interpretace výsledků, nýbrž jako analytickou metodický nástroj svého druhu. To je sympatické, zejména ve světle řady současných sociálně-geografických textů rezignujících na jakékoli grafické/mapové znázornění výstupů či jejich interpretace. I z tohoto důvodu mohlo být kartografické (re)prezentaci věnováno více prostoru než jen cca půl strany v rámci kapitoly 3, užitečné by bylo i rozvinutí související teorie kartografické vizualizace a syntézy.

Formální úroveň zpracování

Celková strukturace disertační práce je na dobré úrovni, text je řazen logicky a přehledně. Za velkou slabinu ovšem považuji množství stylistických chyb v textu, které v řadě případů výrazně zamlžují argumentaci a nechávají čtenáře tápat nad podstatou sdělení. Autor píše místy velice složitě a tato komplikovanost textu se mu vymyká z rukou (například první věta v kapitole 1: „...*Prostorová organizace společnosti a jejich aktivit patří k základním objektům studia sociální geografie a nejen v českém prostředí přináší zásadní poznatky, metodické přístupy...*“ – prostorová organizace určitě zásadní poznatky sama o sobě nepřináší, to snad její výzkum). Textu se nevyhnuly překlepy. Celková čtivost opravdu není dobrá, práci by určitě prospěla pečlivější závěrečná kontrola. Vysoce kvalitní jsou grafické výstupy uplatňované v jednotlivých textech.

Přínos disertační práce, výzkumné výsledky a závěry

K závěrečné diskusi výsledků (kapitola 5 Shrnutí) lze mít několik komentářů. Autor uvádí, že práce stojí na pomezí urbánní geografie a výzkumu geografické mobility obyvatelstva. Toto tvrzení mi nepřijde jako šťastné, už kvůli tomu, že urbánní geografie je definována svým zkoumáním něčeho, co nazýváme městem. Součástí města je bezesporu i mobilita obyvatelstva, výzkum mobility bych tedy ostře nevyčleňoval z urbánní geografie.

Jako mírně nadbytečné mi v závěrečném shrnutí přijde akcentace epidemie COVID-19. Je jasné, že autor chtěl zdůraznit vzrůstající význam různých druhů big data v konfrontaci s jistou strnulostí a setrvačností klasických zdrojů. V kontextu celé práce však tento odkaz vede mimo stávající výzkumný rámec.

Celá kapitola Shrnutí se rozpadá do ne úplně přehledné mozaiky drobných závěrů a dílčích syntéz. To však nemění nic na tom, že lze disertační práci pokládat za přínosné dílo, které má ambice pokládat otázky, otevírat nové výzkumné příležitosti a nabízet inovativní metodické nástroje.

Dílčí poznámky a otázky

Replikovat tvrzení Urryho a Sheller z roku 2006, že sociální vědy v současnosti nezohledňují mobilitu ve svém výzkumu, mi přijde zavádějící, doba už přece jen pokročila. (s. 19)

Opravdu měl být ve výzkumném cíli 3 použit pojem „dočasnost mobility“? Nejde o temporalitu? (s. 20)

Co přesně má sdělovat věta: „...*Ekonomická složka města je zastoupena sledováním lidské mobility, analýzou funkčních vztahů v území přiléhající metropoli a jejich zhmotněním se ve fyzické struktuře a růstu sídelního systému...*“? (s. 22)

V textu i seznamu literatury uvádíte jméno autora Lenntrop. Mám za to, že máte na mysli autora Bo Lenntorp. (s. 30)

Jak lze rozumět tvrzení, že nové mobilitní paradigma nahlíží na pohyb osob shora? (s. 31).

Ne zcela souhlasím s tvrzením, že „... *Na celosvětové úrovni vtiskl mobilitě technologický pokrok v dopravě atributy dostupnosti a masovosti...*“. Mobilita byla vždy v nějakých formách masová a dostupná. Takto obecná formulace je spíše nicneříkající. (s. 31)

Jak lze rozumět tvrzení, že abstrakce je jednou z hlavních složek paradigmatu v geografii? (s. 35)

Lze vysvětlit tvrzení, že „...*Společným rysem edge cities je provázanost na rezidenční zástavbu...*“? (s. 42)

Otázky do diskuse

Jakým největším problémům podle Vás čelí polohová data z hlediska jejich validity a reprezentativnosti?

Jaké trendy budou podle Vás formovat časoprostorové vzorce metropolitní mobility v horizontu příštích 10-15 let?

Závěr

Přestože oponentský posudek obsahuje řadu kritických poznámek, celkový dojem z disertační práce je pozitivní. Práce je odborně přínosná a obohacuje současný stav poznání v oblasti urbání geografie. Jiří Nemeškal prokázal tvůrčí schopnosti v dané oblasti výzkumu. Práce splňuje požadavky standardně kladené na disertační práce v daném oboru. Práci doporučuji k obhajobě.

V Brně, 30. srpna 2022

Mgr. Ondřej Mulíček, Ph.D.